

WILLEN
MOGEN
ER
EMMEN!

Jaarverslag 2019

Documentatiecentrum
Nederlandse Politieke Partijen

WILLEN
MOGEN
ER
EMMEN!

rijksuniversiteit
groningen

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Het DNPP: documentatie-, onderzoeks- en kenniscentrum	4
Organisatiestructuur	5
Personeelsformatie	6
Collecties	7
Onderzoek	11
Valorisatie	16
Nationale en internationale wetenschappelijke bijeenkomsten	21
Samenwerking	22
Onderwijs	23
Bijlage: overzicht publicaties	24

Foto omslag: affiche voor de waterschapsverkiezingen van 20 maart 2019.

Voorwoord

Het jaar 2019 was voor het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) een druk jaar: op 20 maart waren er verkiezingen voor de Provinciale Staten en voor het Algemeen Bestuur van de waterschappen, en op 23 mei voor het Europees Parlement. In de periode voorafgaand en na de verkiezingen werden medewerkers van het DNPP met regelmaat geraadpleegd door de media.

Verder werd ter gelegenheid van het zeventigjarig bestaan van de aan de VVD gelieerde Jongerenorganisatie Vrijheid en Democratie (JOVD) tijdens haar lustrumcongres op 23 februari de website 'Geschiedenis van de JOVD in beeld en bron' (jovd-digitaal.dnpp.nl) gepresenteerd. Deze website was door het DNPP opgezet, naar het voorbeeld van de eveneens door het Documentatiecentrum ontwikkelde site over de VVD-geschiedenis, die in januari 2018 online was gegaan.

Op 3 juli werd de bundel *Groot onderhoud of kruimelwerk. Ongevraagd commentaar op de aanbevelingen van de Staatscommissie Parlementair Stelsel* aangeboden aan minister Kajsa Ollongren van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). De bundel, gereedgemaakt door Aalt Willem Heringa en Jan Schinkelshoek en verschenen onder auspiciën van het Montesquieu Instituut in Den Haag, houdt de adviezen van de Staatscommissie Parlementair Stelsel tegen het licht die zijn opgenomen in haar eindrapport *Lage drempels, hoge dijken*, dat in december 2018 werd gepresenteerd. Voerman was een van de auteurs en hield bij de presentatie op het ministerie een korte inleiding.

Overhandiging eerste exemplaar van de bundel Groot onderhoud of kruimelwerk aan minister Kajsa Ollongren. Fotograaf: Kevin Bergenhenegouwen (PDC).

Op 11 september werd in Den Haag het eerste exemplaar gepresenteerd van de bundel *Wilders gewogen. 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek*, die was geredigeerd door Koen Vossen (Radboud Universiteit) en DNPP-directeur Gerrit Voerman. De bundel verscheen ter gelegenheid van het feit dat vijftien jaar geleden, op 2 september 2004, Geert Wilders uit de Tweede Kamerfractie van de VVD stapte en bijna anderhalf jaar later zijn eigen Partij voor de Vrijheid (PVV) oprichtte.

In 2019 werden door het DNPP in opdracht van het ministerie van BZK in samenwerking met anderen verschillende studies opgezet, waarvan de resultaten in 2020 beschikbaar zullen komen. Met de Universiteit Twente werd begonnen met een onderzoek naar het functioneren van lokale partijen en naar mogelijke problemen bij de kandidaatstelling voor de Provinciale en waterschapsverkiezingen. Met de vakgroep Staatsrecht, Bestuursrecht en Bestuurskunde (SBB) van de Rechtenfaculteit van de RUG werd een inventarisatie gestart van de (grond)wettelijke positie van de politieke partij in een aantal West-Europese landen, in het kader van de voorbereiding van de Wet Politieke Partijen door het derde kabinet-Rutte. Ten slotte bereidt het DNPP samen met het Centrum voor Onderzoek van de Economie van Lagere Overheden (COELO) van de RUG een onderzoek voor naar de bestuurbaarheid van gemeenten.

Het DNPP: documentatie-, onderzoeks- en kenniscentrum

Missie

De politiek kan diep in de maatschappij ingrijpen. In het proces van representatie en politieke wilsvorming spelen politieke partijen een cruciale rol, als intermediair tussen samenleving en staat. Het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) bestudeert het functioneren van de politieke partijen en hun evolutie vanaf de komst van de eerste partij tegen het einde van de negentiende eeuw tot heden. De door het DNPP beheerde documentatiecollecties en archieven faciliteren dit onderzoek en ook dat van andere onderzoekers.

Het DNPP is in 1973 opgericht met als doel 'het verschaffen van een systematische en algemeen toegankelijke documentatie van de... ontwikkelingen van de Nederlandse politieke partijen'. Het accent ligt hierbij op hun activiteiten buiten het parlement, aangezien de werkzaamheden van de fracties van de partijen in de Eerste en Tweede Kamer al toegankelijk gemaakt worden door het Parlementair Documentatiecentrum (PDC) van de Universiteit Leiden.¹ Naast deze collectievormende taak heeft het DNPP zich sinds zijn oprichting ook meer en meer toegelegd op het wetenschappelijk onderzoek naar het functioneren van de Nederlandse politieke partijen en de valorisatie van de uitkomsten van dit onderzoek. Deze uitbreiding van de taakstelling van het DNPP werd in 2010 door het College van Bestuur van de RUG formeel gefiatteerd, waarbij het aangaf de ontwikkeling van het DNPP tot een kenniscentrum betreffende de Nederlandse politiek te willen ondersteunen. Als documentatie-, onderzoeks- en kenniscentrum op het gebied van de Nederlandse politiek heeft het DNPP zich een naam verworven. Vanwege deze bekendheid heeft het centrum besloten zijn oude benaming en afkorting te behouden.

De wetenschappelijk medewerkers van het DNPP publiceren veelvuldig over de Nederlandse partijen en de Nederlandse politiek – in vak- en wetenschappelijke publicaties en in Nederlandse en internationale tijdschriften. Ook participeren zij in NWO-projecten of voeren zij onderzoek uit in opdracht van derden, zoals het ministerie van BZK. Zij worden regelmatig benaderd door de media om politieke ontwikkelingen te duiden. Het DNPP beheert daarnaast een aantal collecties, die door de eigen en door andere onderzoekers worden geraadpleegd. Al geruime tijd digitaliseert het DNPP delen van zijn bestanden, zoals de verkiezings- en beginselprogramma's alsmede de jaar- en congresverslagen van de partijen, hun ledenperiodieken en de tijdschriften van hun wetenschappelijke bureaus. Vrijwel al deze documenten zijn via de website van het centrum toegankelijk (www.dnpp.nl).

¹ Zie www.parlement.com en www.statengeneraal.nl.

Organisatiestructuur

Het DNPP is onderdeel van de Rijksuniversiteit Groningen en formeel ondergebracht bij de Universiteitsbibliotheek. Waar wenselijk of nodig geacht wordt het de directeur van het DNPP geadviseerd door een Wetenschappelijk Adviescollege, waarin de Rechten-faculteit, de Letterenfaculteit en de Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen zijn vertegenwoordigd.

Wetenschappelijk Adviescollege

- prof.dr. Frans Zwarts, in de periode 2002-2011 rector magnificus van de RUG en tot eind 2015 hoogleraar-bestuurder bij de University Campus Fryslân (voorzitter), op voordracht van de Bibliotheecaris.
- drs. Eddy de Jonge, algemeen directeur Groninger Archieven, op voordracht van de Bibliotheecaris.
- prof.dr. Kees Aarts, hoogleraar Politieke Instituties en Gedrag en decaan, op voordracht van de Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen (GMW).
- prof.dr. Dirk Jan Wolffram, hoogleraar Geschiedenis van Bestuur en Politiek in de Moderne Tijd, op voordracht van de Faculteit Letteren.
- prof. mr. Solke Munneke, hoogleraar Staatsrecht, op voordracht van de Faculteit Rechtsgeleerdheid.
- drs. Marjolein Nieboer, Bibliotheecaris, adviserend lid.

De directeur van het DNPP is tevens hoogleraar met als leeropdracht 'Ontwikkeling en functioneren van het Nederlandse en Europese partijstelsel'. Zijn leerstoel is verbonden aan de vakgroep Staatsrecht, Bestuursrecht en Bestuurskunde (SBB) van de Faculteit Rechtsgeleerdheid.

Het Wetenschappelijk Adviescollege kwam in het verslagjaar op 5 juni bijeen.

Personeelsformatie

Vaste medewerkers

Drs. Berend de Boer – informatiespecialist (0,6 fte)
Yvonne de Geus – managementassistent & webmaster (0,6 fte)
Drs. Ulco Kooystra – informatiespecialist (0,8 fte)
Dr. Simon Otjes – wetenschappelijk medewerker (0,5 fte)
Prof.dr. Gerrit Voerman – directeur (1,0 fte)

Studentassistenten

Wieger Krämer, tot 1 maart (0,4 fte)
Tim Welleweerd, van 1 juli tot 1 augustus (0,7 fte)
Barend van der Have, tot 1 april (0,6 fte)
Antrude Oudman, tot 1 april (0,2 fte)
Bjorn van den Brink, van 1 mei tot 1 juni (0,2 fte) en vanaf 1 juni (0,4 fte)
Sebastiaan van Leunen, van 1 april tot 1 augustus (0,4 fte), van 1 augustus tot 1 september (0,8 fte) en vanaf 1 september (0,2 fte)
Gabriel Soicher, van 1 februari tot 1 juli (0,4 fte), vanaf 1 oktober (0,2 fte)

Stagiairs

Jochem Duinhof, 1 februari tot 15 april (0,8 fte) (Sociologie, RUG)
Jeroen Hoving, 4 februari tot 12 april (0,8 fte) en 1 mei tot 1 juni (0,8 fte) (Sociologie, RUG)
Milan Edzes, 2 september tot 20 december (0,5 fte) (International Relations & International Organization, RUG)

Vrijwilligers

Drs. Petra Huizinga – onderzoeker (0,2 fte)
Dr. Paul Lucardie – onderzoeker (0,2 fte)

Drs. Lydia ten Brummelhuis is als heroriëntatiekandidaat op het DNPP werkzaam.

Collecties

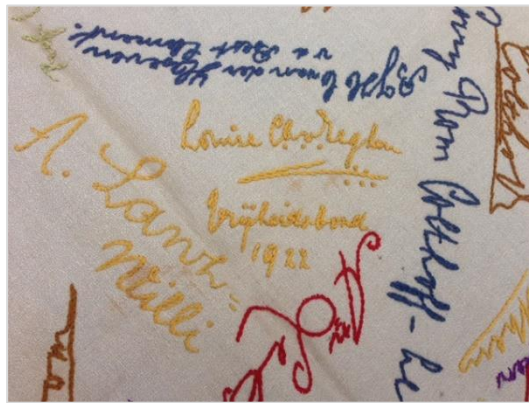
Het DNPP beschikt over een aantal collecties die materiaal bevatten *van* en *over* de Nederlandse politieke partijen. De laatste categorie bestaat uit overwegend historische en politicologische literatuur (boeken en tijdschriften), alsmede artikelen uit opiniebladen en landelijke kranten als *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *de Volkskrant*, *Nederlands Dagblad* en *Reformatorisch Dagblad*. De verzameling krantenknipsels gaat terug tot het begin van de jaren zeventig en is in 2009 afgesloten, nadat veel van deze dag- en weekbladen digitaal beschikbaar waren gekomen.

De eerstgenoemde categorie bevat digitaal en gedrukt materiaal van partijen en hun neveninstellingen (hoofdzakelijk wetenschappelijke bureaus, jongeren- en vrouwenorganisaties). Het betreft hier door deze organisaties uitgegeven boeken, brochures, nota's, rapporten en periodieken (zoals ledenorganen, wetenschappelijke tijdschriften en dergelijke) en hun jaarverslagen, statuten en reglementen, alsmede de verkiezings- en beginselprogramma's van de partijen. Ook affiches die de partijen hebben gebruikt (met name tijdens de verkiezingscampagnes) maken hiervan deel uit, evenals de gearchiveerde websites en tweets van de politieke partijen, hun nevenorganisaties en hun Kamerleden. Naast dit grotendeels voor de openbaarheid bestemde materiaal omvat deze categorie ook niet-openbaar materiaal, zoals de bij het DNPP gedeponeerde archieven van partijen (onder meer de VVD, D66 en DS'70) en van een aantal politici en partijbestuurders. Het zogeheten 'geluidsarchief' bevat naast interviews met politici (veelal gehouden in het kader van een specifiek onderzoek) integrale geluidsopnames van belangrijk geachte partijbijeenkomsten, zoals congressen en partijraden.

Voor een uitgebreid en geactualiseerd overzicht van het door het centrum beheerde, in een aantal uiteenlopende collecties ondergebrachte materiaal van en over partijen wordt verwezen naar de website van het DNPP (www.dnpp.nl). Daar is ook aangegeven hoe toegang kan worden verkregen tot de archieven van partijen en personen, en tot de gearchiveerde websites en tweets.

In september 2010 is een begin gemaakt met de systematische retrospectieve digitalisering van de collecties. Na de verkiezings- en beginselprogramma's en de tijdschriften van de wetenschappelijke bureaus zijn de beschikbare jaar- en congresverslagen van de partijen gescand. In 2016 is begonnen met de digitalisering van de ledenperiodieken. In het verslagjaar zijn deze werkzaamheden voortgezet. De digitale versies van deze documenten zijn opgeslagen in een repository en daarmee toegankelijk via de website van het DNPP en *full text* doorzoekbaar, voor zover het copyright dat toestaat.

Het DNPP ontving in het verslagjaar meerdere schenkingen. Drukwerk van verschillende christelijke partijen verkreeg het centrum van K.D. Houniet van het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme van de Vrije Universiteit in Amsterdam. H. Rankema schonk divers materiaal van de SDAP, waaronder een aantal nummers van het tijdschrift *Vrijheid, Arbeid, Brood* uit de jaren 1934-1940. A. Polderman gaf een aantal publicaties die zijn geschreven door Koos Vorrink (SDAP). Politicoloog Ph. van Praag (Universiteit van Amsterdam) schonk campagnemateriaal (folders, bierviltjes, lucifers en dergelijke) van de Europese verkiezingen van 1979 en de Tweede Kamerverkiezingen van 1981. Van M. van Trommel-Reijers uit Zutphen kreeg het DNPP een tafelloper met geborduurde namen en handtekeningen uit 1922 van een afdeling van de (liberale) Vrijheidsbond. Affiches, flyers en divers promotiemateriaal verkreeg het DNPP van het partijbureau van GroenLinks (M. van Elst) en van de CDA-afdeling Gelderland (G. Rutgers en M. van Deelen-Kamps). Van J. Sikkema, medewerker van Denk, ontving het DNPP vele affiches en promotieartikelen, alsmede jaarverslagen en programma's van deze partij.

Close up van de tafelloper, geschonken aan het DNPP door M. Trommel-Reijers.

Enkele op het DNPP gedeponeerde archieven werden in 2019 aangevuld. Door bemiddeling van A. Waal-van Seijen werd archiefmateriaal van de VVD-afdelingen Hefshuizen, Eemsmond en de Marne toegevoegd aan de collectie Stichting Liberaal Archief Groningen. Het archief-Beckers-de Bruijn (PPR) werd aangevuld met materiaal van T. Verhoef; het archief-Ploeger met materiaal afkomstig van G. Buurman. K. Petersen, landelijk voorzitter van de JOVD in de jaren 1992-1994, deponeerde zijn persoonlijk archief op het DNPP, waarvan onder meer geluidsopnamen van radio-interviews met Mark Rutte in zijn JOVD-tijd deel uitmaken.

In het verslagjaar werd de ordening afgerond van het op het DNPP gedeponeerde archief van P.R. Baehr (D66) en van J.A. Bomans. De plaatsingslijsten zijn via de website van het DNPP raadpleegbaar.

Lopende documentatieprojecten

- In 2019 is de deelname van het DNPP aan het project Metamorfoze, het nationale programma voor het behoud van het papieren erfgoed, afgerond. In totaal werden circa 300 brochures uit de collectie van het DNPP gedigitaliseerd.
- Twitter-archief. Het DNPP archiveert sinds 2014 de tweets van landelijke Nederlandse politici, politieke partijen en hun neveninstellingen. Deze tweets worden opgeslagen in een speciaal daarvoor ingerichte repository. Vanwege enkele technische gebreken werd in het verslagjaar een upgrade van de archivering doorgevoerd, onder leiding van Pieter van Boven van het Centrum voor Informatie Technologie (CIT) van de RUG en uitgevoerd door student-assistent Gabriel Soicher. Overeenkomstig de regelgeving van Twitter zijn de gearchiveerde tweets niet publiekelijk toegankelijk, maar uitsluitend onder bepaalde voorwaarden te raadplegen. In 2020 wordt aan het archief de optie toegevoegd om op geaggregeerd niveau aan de hand van de verzamelde actuele tweets bepaalde trends of andere opvallende statistieken te tonen (*'trending topics'* onder de landelijke politici, twitterfrequentie van politici/partijen per dag of week, *word clouds* van tweets en dergelijke).
- Project 'Beeldbank politieke partijen'. In 2017 heeft het DNPP een begin gemaakt met het opzetten van een Beeldbank politieke partijen, waarin foto's worden opgenomen die politieke partijen en hun functioneren in beeld brengen (zoals foto's van partijbijeenkomsten, verkiezingscampagnes, partijleden en dergelijke). In eerste instantie betreft het hier foto's van de VVD en de JOVD. Het is de bedoeling deze beeldbank uit te breiden met andere partijen. De beeldbank wordt online aangeboden in de software ContentDM, die ook voor de affiches gebruikt werd. Gedurende 2019 heeft dit project grotendeels stilgelegen, in afwachting van meer duidelijkheid over de voorwaarden waaronder fotomateriaal online getoond mag worden.
- Project 'Promotiemateriaal politieke partijen'. Het DNPP verzamelt al vele jaren promotiemateriaal van politieke partijen (pennen, stickers, buttons, speldjes, vlaggetjes en dergelijke). In 2017 is begonnen met de catalogisering van deze collectie. Foto's en beschrijvingen van de voorwerpen worden opgenomen in een repository, die uiteindelijk zal moeten uitgroeien tot een volledige catalogus van al het promotiemateriaal van politieke partijen dat in het bezit is van het DNPP. Ook deze collectie wordt online aangeboden in de software ContentDM. In 2019 bleek dat de term 'promotiemateriaal' te beperkt is voor deze verzameling. Met ingang van 2020 zal deze collectie, en dus ook het project, 'Voorwerpen politieke partijen' heten.
- In 2019 is een begin gemaakt met de opzet van een nieuwe repository 'Redevoeringen'. Aanleiding vormden de bijna 700 gedigitaliseerde speeches van vooraanstaande leden van politieke partijen uit de periode 1945-2017, die door dr. Gijs Schumacher (Universiteit van Amsterdam) eind 2018 welwillend ter beschikking zijn gesteld, en de gedrukte redevoeringen die het DNPP ongeveer tegelijkertijd door bemiddeling van

dr. A. Krouwel (Vrije Universiteit Amsterdam) ontving van dr. Annemarie Walter (University of Nottingham). Deze laatste zullen ook worden gedigitaliseerd en opgenomen in de repository. Daarna zullen ook de door het DNPP zelf verworven speeches worden gedigitaliseerd en toegevoegd.

Bundel Wilders gewogen. 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek (Uitgeverij Boom).

Onderzoek

Bundel Wilders gewogen. 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek

Op 11 september werd in Den Haag het eerste exemplaar gepresenteerd van de bundel *Wilders gewogen. 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek*, die was geredigeerd door Koen Vossen (Radboud Universiteit) en Voerman. Aanleiding was het feit dat vijftien jaar geleden, op 2 september 2004, Geert Wilders uit de Tweede Kamerfractie van de VVD stapte. In februari 2006 richtte hij de Partij voor de Vrijheid (PVV) op, waarmee hij een prominente rol in de Nederlandse politiek zou gaan spelen. In de bundel wordt de balans opgemaakt van vijftien jaar Wilders in de Nederlandse politiek. Zo wordt geanalyseerd hoe het partijprogramma en het electoraat van de PVV zich in die periode hebben ontwikkeld, en wat de invloed van de PVV op de Nederlandse politiek is geweest. Een van de sprekers op de boekpresentatie was Ariejan Korteweg, politiek verslaggever van *de Volkskrant*, die de stelling poneerde dat de PVV niet bestond. De bedoeling was het eerste exemplaar aan PVV-fractievoorzitter Wilders van de PVV in de Tweede Kamer te overhandigden, maar die gaf aan een uitnodiging geen gehoor. Onder meer *NRC Handelsblad*, *de Volkskrant*, *Reformatisch Dagblad*, *Friesch Dagblad* en de radioprogramma's OVT en Met het oog op morgen (NOS) besteedden aandacht aan de presentatie van de bundel.

Nieuwe onderzoeksprojecten

- Promotieproject 'Politieke campagnevoering in de 21^e eeuw. Naar regulering van online political microtargeting?', in samenwerking met prof. mr. Solke Munneke van de vakgroep SBB van de Rechtenfaculteit van de RUG, dat wordt uitgevoerd door drs. Sam Maasbommel en dat op 1 oktober van start is gegaan. Dit onderzoek brengt in kaart welke risico's er voor het democratisch proces kleven aan *online political microtargeting* (OPM), binnen welke randvoorwaarden regulering van OPM mogelijk is (waarbij ook naar buitenlandse regulering wordt gekeken) en in hoeverre regulering past bij de 'relatief non-interventionistische' wijze waarop de overheid in Nederland tot op heden het politieke proces en politieke campagnes heeft benaderd.
- Onderzoek werving en selectie van kandidaten voor de verkiezingen van Provinciale Staten en het Algemeen Bestuur van waterschappen, gefinancierd door het ministerie van BZK. In april voerden prof.dr. Marcel Boogers van de vakgroep Bestuurskunde van de Universiteit Twente en het DNPP een enquête uit onder secretarissen van de provinciale organisaties van de landelijke partijen alsmede de provinciale en waterschapspartijen om meer inzicht te verkrijgen in de wijze waarop de kandidaatstelling voor de Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen van 20 maart was verlopen. Aanleiding vormde berichtgeving in de media dat het voor de betrokken partijen niet altijd eenvoudig was geweest voldoende geschikte kandidaten te vinden. De resultaten van het onderzoek zullen in 2020 beschikbaar komen.

- In januari 2019 kondigde het kabinet-Rutte in zijn reactie op het eindrapport van de Evaluatie- en Adviescommissie Wet financiering politieke partijen aan dat het een Wet op de Politieke Partijen (WPP) ging opstellen. In het kader van de voorbereiding van dit wetsvoorstel werd het DNPP door het ministerie van BZK verzocht een internationaal vergelijkend onderzoek uit te voeren naar de wetgeving op het terrein van de politieke partijen. Door Voerman en student-assistent Sebastiaan van Leunen werd in de zomer begonnen met een inventarisatie van de grondwettelijke positie van politieke partijen en de wettelijke organisatorische eisen die aan hen worden gesteld (ook wat betreft hun interne democratie) in een vijftal Westerse landen. Prof.dr. Gerhard Hoogers van de vakgroep SBB van de Rechtenfaculteit van de RUG inventariseerde de regelingen van het partijverbod. In het voorjaar van 2020 dient hun rapport te zijn afgerond.
Op 24 september organiseerde het ministerie van BZK een symposium over de 'Hervorming parlementair stelsel', naar aanleiding van de reactie van het kabinet op het eindrapport van de Staatscommissie Parlementair Stelsel. Tijdens deze bijeenkomst hield Voerman in de deelsessie 'Wet op de politieke partijen' een inleiding over de partijwetgeving in internationaal perspectief.
- In de herfst van 2019 honoreerde het ministerie van BZK een subsidieverzoek van prof.dr. Maarten Allers, hoogleraar economie van decentrale overheden van het Centrum voor Onderzoek van de Economie van Lagere Overheden (COELO) van de RUG en het DNPP ten behoeve van een onderzoek naar de bestuurbaarheid van de gemeenten. Die bestuurbaarheid is de afgelopen tijd onder druk komen te staan: enerzijds door ontwikkelingen als de toegenomen electorale volatiliteit en de daarmee samenhangende politieke fragmentering van de gemeenteraad, en anderzijds door de gegroeide bestuurlijke complexiteit als gevolg van de overdracht van taken naar de gemeenten in het kader van de decentralisaties in de vorige kabinetsperiode. Dit project wordt in 2020 uitgevoerd; voor het DNPP is Otjes hierbij betrokken.

Afgeronde onderzoeksprojecten

- Promotieproject 'Biografie A. van der Louw', in samenwerking met prof.dr. Hans Renders van het Biografie Instituut van de RUG, gefinancierd door onder meer de VARA en de gemeente Rotterdam en van start gegaan op 1 april 2014. André van der Louw (1933-2005) werkte als redacteur bij de VARA-gids, was een van de voormannen van Nieuw Links in de PvdA, burgemeester van Rotterdam, minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, KNVB-sectievoorzitter, voorzitter van de VARA en van de NOS. Op 11 april promoveerde drs. Chris Hietland op de biografie van André van der Louw, met als titel *De kroonprins van Nieuw Links. Biografie van André van der Louw (1933-2005)*. Prof.dr. Hans Renders, prof.dr. Paul van der Laar (Erasmus Universiteit) en Voerman waren de promotoren. Een dag later werd het eerste exemplaar van het boek in het gemeentehuis van Rotterdam aangeboden aan burgemeester Ahmed Aboutaleb.

- 'Breuklijnen onder Groningen en breuklijnen in kiesgedrag', uitgevoerd door Otjes, in samenwerking met prof.dr. Tom Postmes (hoogleraar Sociale Psychologie, RUG) en dr. Katherine Stroebe (universitair hoofddocent Sociale Psychologie, RUG) en medegefinancierd door het Instituut Sustainable Society van de RUG. Doel van dit onderzoek is na te gaan in hoeverre de aardbevingen in Groningen het vertrouwen van de bewoners van deze regio in de (nationale) politiek hebben beïnvloed en of dit een rol heeft gespeeld bij hun stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2014 (met name de keuze voor lokale protestpartijen). Het project werd afgerond met een publicatie: S. Otjes, K. Stroebe en T. Postmes, 'When voting becomes protest. Mapping determinants of collective action onto voting behaviour', in: *Social Psychological and Personality Sciences*, 11 (2019), nr. 4, 513-521.
- Political Party Database project (PPDB). In 2018 is het DNPP toegetreden tot het PPDB, dat wordt geleid door prof.dr. Susan Scarrow van de University of Houston. Deze internationale online database verschaft gestandaardiseerde informatie over de besluitvormingsprocessen binnen partijen en de uitkomsten daarvan, alsmede over de hulpbronnen van partijen, in een groot aantal representatieve democratieën. Ten behoeve van dit project werd in het najaar van 2018 in samenwerking met prof.dr. Ruud Koole van de Universiteit Leiden begonnen met het coderen van de statuten en reglementen van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde politieke partijen. In de herfst van 2019 werden de werkzaamheden afgerond. De database is vrij toegankelijk (zie www.politicalpartydb.org); daarnaast zullen participanten in dit project gezamenlijk onderzoek doen op basis van de verzamelde data.

Chris Hietland overhandigt het eerste exemplaar van De kroonprins van Nieuw Links. Biografie van André van der Louw (1933-2005) aan burgemeester Ahmed Aboutaleb van Rotterdam. Fotograaf: Gerrit Hietland.

Lopende onderzoeksprojecten

- Project 'lokale politieke partijen'. Gesubsidieerd door het ministerie van BZK ging in juli 2018 het project 'lokale politieke partijen' van start. Hierin werken dr. J. van Ostaaijen (Universiteit van Tilburg), prof.dr. Ingrid van Biezen en dr. Geerten Waling (beiden Universiteit Leiden), prof.dr. Marcel Boogers (Universiteit Twente) en Otjes en Voerman (DNPP/RUG) samen. Aanleiding voor het project is het feit dat lokale partijen een steeds grotere rol spelen in de gemeentepolitiek (bij de raadsverkiezingen van maart 2018 behaalden zij gezamenlijk meer dan 30 procent van de uitgebrachte stemmen), maar dat er over deze partijen relatief weinig bekend is. Door het onderzoeksconsortium worden enkele deelprojecten uitgevoerd die meer inzicht moeten bieden in de geschiedenis en het functioneren van lokale partijen. Boogers en Voerman hebben daarvoor een enquête onder de lokale politieke partijen uitgevoerd; Otjes analyseert hun programma's. Op 19 november presenteerden zij hun tussentijdse bevindingen tijdens een bijeenkomst met de begeleidingscommissie bij het onderzoeksproject 'lokale politieke partijen' op het ministerie van BZK.
- Onderzoek 'De relatie tussen de europartijen en de Nederlandse partijen, 1974-2014', volledig door het DNPP uitgevoerd en mede gefinancierd door het Montesquieu Instituut (gestart op 1 november 2012). Europartijen worden geacht een representatieve rol te spelen in het democratische proces op Europees niveau. Aan deze organisaties wordt in de Europese wet- en regelgeving dan ook grote waarde gehecht, maar hun positie in de politieke praktijk laat te wensen over. Niettemin kunnen de europartijen volgens politicologen uitgroeien tot dominante politieke actoren op Europees niveau. Ondanks hun formele status en hun potentieel belangwekkende positie bestaat er in Nederland geen studie die de relatie tussen de europartijen en de Nederlandse lidpartijen in kaart brengt. Dit project beoogt in deze historiografische leemte te voorzien met een Engelstalige monografie die de periode beschrijft vanaf het ontstaan van de europartijen (als federaties) in het midden van de jaren zeventig tot aan de Europese verkiezingen van 2019. Daarbij zal ook worden ingegaan op de vraag wat de bijdrage is geweest van de Nederlandse lidpartijen aan deze evolutie van de europartijen in de richting van meer betekenisvolle verbanden, en in welke mate zij dit proces hebben gestimuleerd of juist afgeremd.
- 'Pillarization and Depillarization Tested in Digitized Media Historical Sources (Pide-mehs)', uitgevoerd door het DNPP in samenwerking met prof.dr. Huub Wijfjes van de afdeling Mediastudies van de universiteiten van Amsterdam en Groningen en met het Netherlands eScience Center, dat dit project ook financierde. In dit onderzoek is aan de hand van de gedigitaliseerde collectie van Nederlandse dagbladen van de Koninklijke Bibliotheek onderzocht in hoeverre de door onder meer de politicoloog Arend Lijphart veronderstelde loyaliteit van de media (in dit verband: dagbladen) in het klassieke verzuilde tijdvak 1918-1967 terug te vinden is in hoeveelheid kopij waarmee kranten over politiek hebben bericht. Het onderzoek is afgerond; de publicatie hierover is in voorbereiding.

- Promotieproject 'Biografie S. van Houten', in samenwerking met prof.dr. Hans Renders van het Biografie Instituut van de RUG, dat wordt uitgevoerd door drs. Coen Brummer en op 1 april van start is gegaan. Samuel van Houten was een van de hoofdrolspelers van het Nederlands liberalisme in de tweede helft van de negentiende eeuw. Vanaf zijn intrede in de Tweede Kamer in 1869 had hij decennialang een bepalende stem in het politieke debat. Van Houten oefende invloed uit op uiteenlopende maatschappelijke thema's, van sociale wetgeving en het kiesrecht tot en met het huwelijk en het onderwijs. Het doel van dit promotieonderzoek is tweeledig. Enerzijds beoogt het licht te werpen op de ontwikkeling, beweegredenen en daden van een markant en invloedrijk politicus. Anderzijds is een studie naar Van Houten ook een onderzoek naar de context waarin hij opereerde. De vraag in hoeverre Van Houten een representatieve figuur was voor het liberalisme van zijn tijd kan nieuwe inzichten verschaffen over het Nederlands liberalisme in de periode 1870-1930.

In het kader van sommige van deze projecten, maar ook los daarvan, publiceerden de wetenschappelijk medewerkers in 2019 in Nederlandse en internationale tijdschriften en bundels. Voor een overzicht van deze publicaties wordt hier verwezen naar de bijlage. Het onderzoek van het DNPP maakt deel uit van het interdisciplinaire onderzoeksprogramma Public Trust and Public Law (PTPL) van de Rechtenfaculteit van de RUG.

Valorisatie

Valorisatie, het delen van kennis met een breed publiek, is naast de collectievorming en het onderzoek de derde taak van het DNPP. Naast het publiceren in wetenschappelijke tijdschriften en bundels presenteerden de medewerkers de uitkomsten van hun onderzoek ook in vakpublicaties en werkten zij mee aan *De Hofvijver*, de elektronische nieuwsbrief van het Montesquieu Instituut (zie de bijlage). Daarnaast beantwoordden zij vragen van de media en andere belangstellenden, zoals onderzoekers en studenten.

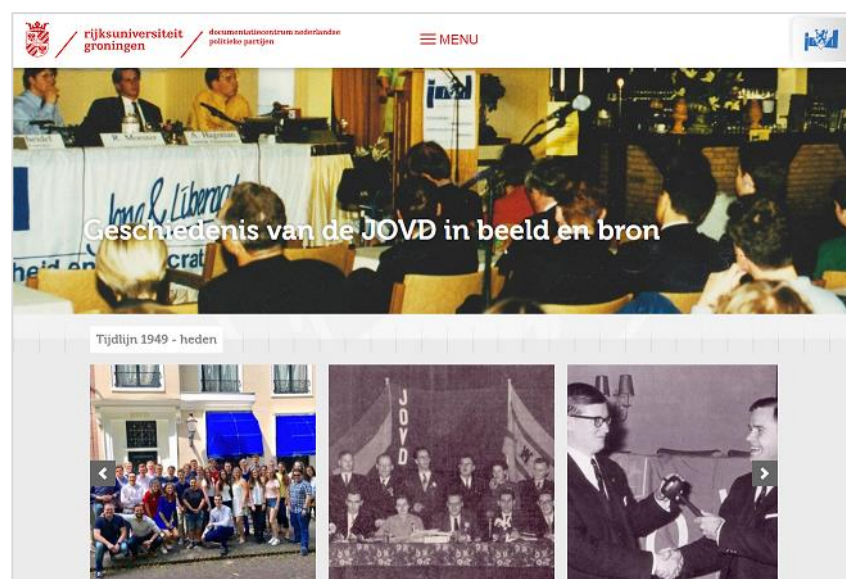
Boekpresentaties

Op 23 januari werd in Nijmegen het boek *Dat gezegd hebbend... Taal in politiek Den Haag na 1950*, geschreven door Siemon Reker, gepresenteerd op een bijeenkomst georganiseerd door het Katholiek Documentatie Centrum (Radboud Universiteit) en het DNPP. Het eerste exemplaar werd in ontvangst genomen door oud-premier Dries van Agt.

Op 13 februari hield Voerman een inleiding over 'autobiografische individualiteit en collectiviteit binnen de sociaaldemocratie', bij de presentatie van het boek *'Die meneer is van ons...' Langs de macht en onmacht van de sociaaldemocratie*, van PvdA-politicus Bert Middeld.

Website geschiedenis JOVD

Na de succesvolle lancering van de website 'Geschiedenis van de VVD in beeld en bron' in januari 2018 ter gelegenheid van het zeventigjarig bestaan van de VVD, ontwikkelde het DNPP een vergelijkbare, maar iets bescheidener, website 'Geschiedenis van de JOVD in beeld en bron'. Deze werd op 23 februari 2019 tijdens de viering door de JOVD van haar zeventigjarig bestaan gepresenteerd. Aan de hand van teksten over vijf thema's in zeven

Homepage van de jubileum website van de JOVD, ontwikkeld door het DNPP.

periodes wordt een beeld geschetst van de geschiedenis van de JOVD, waarbij waar mogelijk is gelinkt naar gedigitaliseerd bronnenmateriaal van en literatuur over de JOVD uit de collectie van het DNPP. De site kwam tot stand met financiële steun van de JOVD, maar de inhoudelijke verantwoordelijkheid ligt geheel bij het DNPP.

Website geschiedenis CDA

In 2019 werd met de voorbereidingen gestart van het opzetten van een website over de geschiedenis van het CDA, naar het voorbeeld van de site over de VVD-historie. Aanleiding is het komende veertigjarige bestaan van het CDA op 11 oktober 2020. Deze site brengt informatie over het CDA bijeen aan de hand van speciaal voor deze site geschreven teksten, mede gebaseerd op enerzijds gedigitaliseerde bronnen (zoals beginsel- en verkiezingsprogramma's, affiches, statuten en reglementen, artikelen uit ledenbladen en het wetenschappelijk tijdschrift) en anderzijds – als verdieping – gedigitaliseerde publicaties over het CDA van DNPP-medewerkers en andere auteurs. Teksten, bronnen en literatuur zijn door links met elkaar verbonden en vormen daardoor een geïntegreerd geheel. De geschiedenis van het CDA is ingedeeld in vijf periodes, waarin telkens naast een algemeen historisch overzicht vijf thema's aan bod komen (programmatische ontwikkeling, verkiezings- en – eventueel – regeringsdeelname, organisatorische evolutie, partijcultuur en Europa). In dit project wordt samengewerkt met het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.

Media

De wetenschappelijk medewerkers van het DNPP worden regelmatig benaderd door de media met het verzoek om commentaar te geven op actuele ontwikkelingen in de Nederlandse partijen of meer algemeen in de Nederlandse politiek. In 2019 waren het vooral de SP, de VVD en partijsubsidieering waarover redacteurs van dag- en weekbladen contact zochten. Het betrof hier onder meer *Het Financieel Dagblad*, *De Groene Amsterdammer*, *NRC Handelsblad*, *Reformatorisch Dagblad*, *De Telegraaf*, *Trouw*, *de Volkskrant* en enkele regionale kranten. Daarnaast werden de medewerkers geïnterviewd in enkele radioprogramma's.

Aan het begin van elk jaar presenteert het DNPP een totaaloverzicht van de ledentallen van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen in het voorgaande jaar. Ook dit keer was de mediabelangstelling voor de verzamelde ledentallen groot.

Dienstverlening

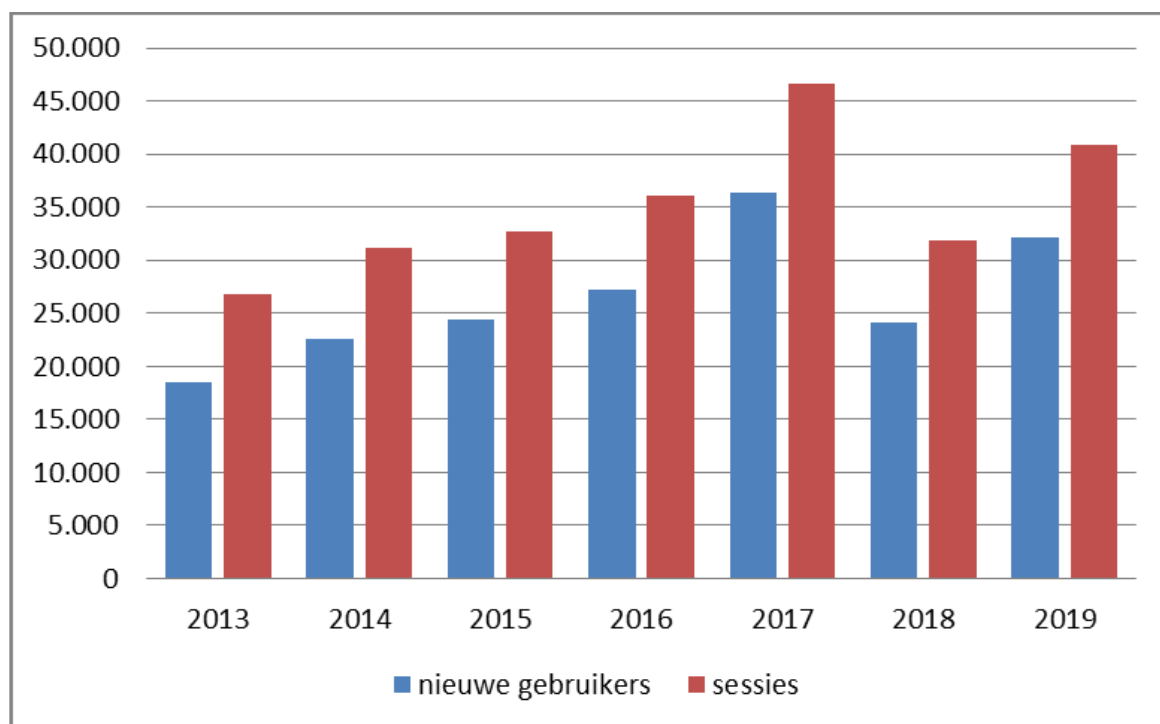
In 2019 nam het aantal bezoekers van de studiezaal van het DNPP licht af. In het verslagjaar waren het er zo'n 350. Dit aantal daalt al langer gestaag, als gevolg van het door digitalisering in toenemende mate beschikbaar komen van relevant materiaal op het internet in het algemeen en in het bijzonder op de DNPP-site, het feit dat de boeken uit de collectie van het Documentatiecentrum sinds 2013 worden uitgeleend, en door de aanpassingen (in 2014) in het curriculum van de opleiding Geschiedenis van de RUG, waardoor een

bezoek aan het DNPP en een kennismaking met zijn collecties niet meer een standaard-onderdeel van de studie is. Het aantal verzoeken per telefoon of email lag zo rond de 750. Vooral masterstudenten van verschillende disciplines (geschiedenis, journalistiek, politologie, sociologie) deden een beroep op het DNPP. Daarnaast meldden zich aio's en andere (soms uit het buitenland afkomstige) wetenschappers, journalisten, HBO-studenten, leerlingen van middelbare scholen en soms ook belangstellende burgers.

Website

De website van het DNPP is een belangrijk medium ten behoeve van de valorisatie. Alle in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen hebben een eigen overzichtspagina, waarvandaan gelinkt wordt naar bijvoorbeeld een historisch overzicht van deze partij en naar haar ledentallen, verkiezings- en beginselprogramma's, statuten, reglementen, jaarverslagen en dergelijke. De website biedt ook toegang tot de repositories van het DNPP, met daarin niet alleen gedigitaliseerde partijdocumenten, affiches en artikelen uit de tijdschriften van de wetenschappelijke bureaus van de partijen, maar ook vele artikelen en een aantal boeken die zijn geschreven door de wetenschappelijk medewerkers.

Figuur 1. Aantal unieke bezoekers en sessies van de DNPP-site, 2013-2019

Na een afname van het aantal bezoeken ('sessies') van de website van het DNPP in 2018 tot 32.000, steeg dit aantal in 2019 substantieel, tot 41.000 – een groei van 28 procent. Ook het aantal gebruikers nam toe. In 2018 waren dat er ruim 24.000; in 2019 32.000 – een stijging van een derde. Ook het aantal paginaweergaven ('pageviews') van de DNPP-site groeide flink, van ruim 100.000 in 2018 naar zo'n 150.000 in 2019 – waarmee het record van het verkiezingsjaar 2017 bijna werd geëvenaard. Figuur 1 geeft de ontwikkeling weer van het aantal unieke bezoekers en sessies vanaf 2013, het eerste volle jaar

nadat de nieuwe site van het DNPP online was gegaan; figuur 2 laat het aantal pageviews van de site zien (de blauwe kolommen). Duidelijk is dat in 2019 de terugval in het gebruik van de DNPP-site in het jaar daarvoor ongedaan is gemaakt.

Verder trok de door het DNPP ontwikkelde site over de geschiedenis van de VVD in 2019 1473 unieke bezoekers (met in totaal 1850 sessies en 5084 paginaweergaven). De geschiedenis-site van de JOVD, die op 23 februari 2019 online ging, had 593 bezoekers (en 823 sessies en 8593 paginaweergaven).

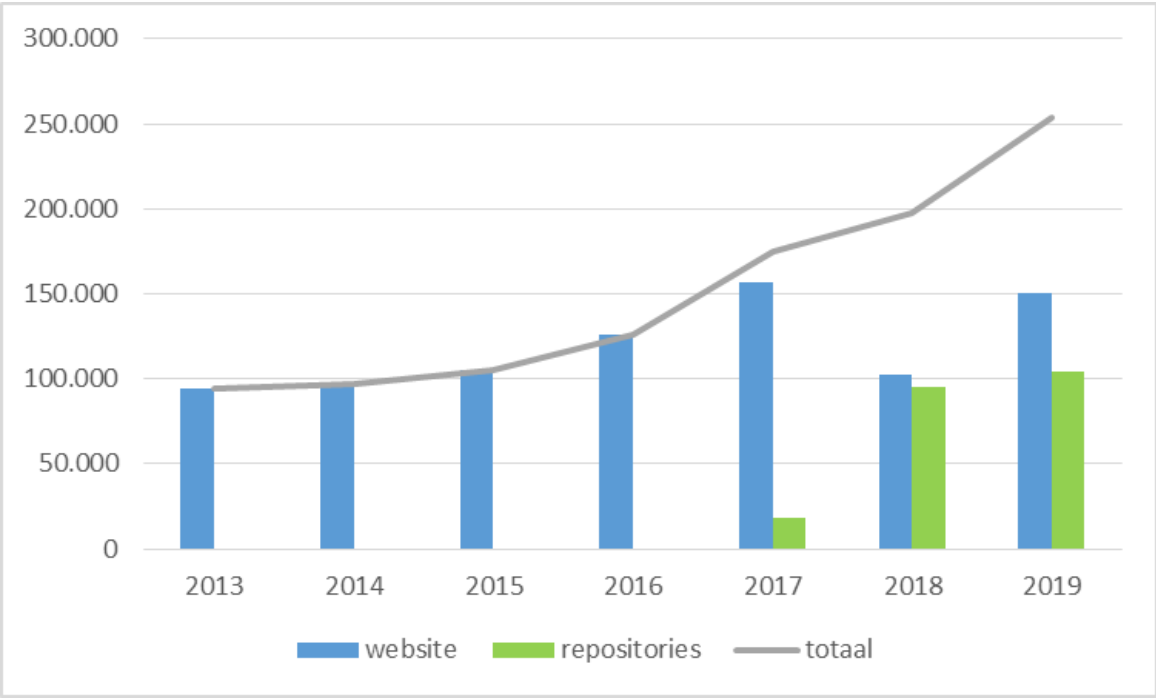
Repositories

Digitalisering heeft een hoge prioriteit bij het DNPP. Om het gedigitaliseerde materiaal voor gebruikers toegankelijk te maken, wordt het in repositories (digitale archieven) geplaatst. Nadat in 2016 door de Universiteitsbibliotheek twee nieuwe systemen werden geïntroduceerd – Eprints voor documentair en ContentDM voor grafisch materiaal – is het DNPP begonnen zijn digitaal materiaal (verkiezings- en beginselprogramma's, wetenschappelijke tijdschriften, ledenorganen en dergelijke, resp. affiches, foto's, objecten) over te brengen naar deze nieuwe repositories. Waar mogelijk wordt op de DNPP-site gelinkt naar deze bestanden. Deze repositories hebben een andere url dan de website van het DNPP, en daarmee separate bezoekersstatistieken. Het aantal unieke bezoekers van de repositories bedroeg in 2019 bijna 9400 en het aantal sessies ruim 14.000.

Het 'digitale DNPP'

Het gebruik van het 'digitale DNPP' (dat wil zeggen de website in combinatie met de repositories) kan worden gemeten aan de hand van het aantal paginaweergaven ('pageviews'). Het aantal bezoekers of sessies kan een vertekend beeld geven aangezien bezoekers zoals al vermeld ook via de DNPP-site in de repositories documenten kunnen raadplegen, waardoor zij dan twee keer zouden meetellen (overigens zijn de documenten in de DNPP-repositories vanzelfsprekend ook langs een externe route bereikbaar: via zoekmachines, of doordat websites – zoals parlement.com – er rechtstreeks naar linken). De aantallen pagina's die de bezoekers op de site en in de repositories raadplegen kunnen wel bij elkaar worden opgeteld. De lijn in figuur 2 geeft het gebruik van het 'digitale DNPP' weer, waarbij moet worden aangetekend dat pas vanaf februari 2018 de bezoekersstatistieken voor Eprints beschikbaar zijn gekomen, en vanaf juni 2019 die voor ContentDM.

Figuur 2. Aantal paginaweergaven ('pageviews') van het 'digitale DNPP' (website en repositories), 2013-2019

Nationale en internationale wetenschappelijke bijeenkomsten

In het verslagjaar 2019 hebben individuele medewerkers van het DNPP presentaties gehouden op de volgende wetenschappelijke bijeenkomsten:

- E.H. Allern, V.W. Hansen, D. Marshall en S. Otjes, 'Organizational Ties between Interest Groups and Political Parties. Towards a Test of the Resource Exchange Model'. Paper gepresenteerd op de General Conference van de European Political Science Association (EPSA) in Belfast, 20-22 juni 2019, en op de Workshop Interest Group Research in Southern Europe and Beyond, georganiseerd door het IPRI-NOVA (Instituto Português de Relações Internacionais, NOVA University of Lisbon) in Lissabon, 24 oktober 2019.
- T. Louwerse en S. Otjes, 'Specialized Partisans. How Dutch Parliamentary Parties Divide Floor Access'. Paper gepresenteerd op de Workshop The Politics of Legislative Debate, Zentrum für Europäische Sozialforschung in Mannheim, 23-25 oktober 2019.
- Oscar Mazzoleni and Gerrit Voerman, 'Revitalizing grass-roots party membership? A cross-national evolutionary analysis'. Paper gepresenteerd op de General Conference van het European Consortium for Political Research (ECPR) in Wroclav, 4-7 september 2019.
- S. Otjes, 'Waar staan lokale partijen? De ideologische positionering van lokale partijen'. Paper gepresenteerd op het Politicologenetmaal in Antwerpen, 13-14 juni 2019.
- S. Otjes en T. Louwerse, 'Populist Opposition. A comparative approach to the opposition styles of populist parties'. Paper gepresenteerd op de ECPR Joint Sessions in Mons, 8-12 april 2019.
- H. van der Veer en S. Otjes, 'A House Divided Against Itself. How parties think about the powers of the European Parliament affect how they vote in the European Parliament'. Paper gepresenteerd op de ECPR Standing Group on Parliaments Conference in Leiden, 27-29 juni 2019.
- Gerrit Voerman, 'De opstelling van rechts-populistische partijen ten opzichte van de derde macht'. Paper gepresenteerd op het vijfde jaarcongres 'Verschuivingen in de Trias' van de onderzoeksgroep Public Trust and Public Law, Faculteit der Rechtsgeleerdheid (RUG) in Groningen, 22 november 2019.
- D.M. Willumsen en S. Otjes, 'The Price of Power Coalition Government and public spending in the Netherlands'. Paper gepresenteerd op de ECPR Standing Group on Parliaments Conference in Leiden, 27-29 juni 2019.

Samenwerking

De politieke partijen zijn vanzelfsprekend de belangrijkste organisaties waarmee het DNPP contacten onderhoudt. Zoals gebruikelijk ontving het Documentatiecentrum van alle partijen periodieken, brochures, rapporten, programma's en dergelijke. Op hun beurt doen de politieke partijen zo nu en dan ook een beroep op de collecties van het Documentatiecentrum.

Voerman onderhield verder voor het DNPP de contacten met onder andere het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis (CPG), het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (HDC), het Parlementair Documentatiecentrum (PDC), het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), het Katholiek Documentatiecentrum (KDC), ProDemos. Huis voor democratie en rechtsstaat, het Biografie Instituut van de RUG, het Zentrum für Niederlande-Studien van de Westfälische Wilhelms-Universität in Münster en het Liberaal Archief/Liberas in Gent. In het verslagjaar maakte hij deel uit van de Wetenschappelijke Raad van het CPG.

Het DNPP maakt deel uit van het in 2007 opgerichte en in Den Haag gevestigde Montesquieu Instituut – Centrum voor Europese parlementaire geschiedenis en constitutionele ontwikkeling (www.montesquieu-instituut.nl). De andere partners zijn verbonden aan de universiteiten van respectievelijk Leiden, Maastricht en Nijmegen. Het multidisciplinaire onderzoeks- en onderwijsinstituut verricht (vergelijkend) onderzoek naar onder meer parlementen en politieke partijen binnen Europa, de relaties tussen nationale parlementen en het Europees Parlement, de organen van de Europese Unie en de Europese partijorganisaties. Namens het DNPP heeft Voerman zitting in het bestuur. Als gevolg van bezuinigingen door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap werd in 2015 de subsidie aan het Montesquieu Instituut geheel stopgezet. Door een zuinig beheer van de middelen konden enkele activiteiten toch worden voortgezet, zoals de digitale nieuwsbrief *De Hofvijver*.

Onderwijs

Colleges

Voerman gaf in de reeks 'Decision making in the European Union' op 6 maart een gast-college over de Europartijen en het Europees Parlement voor derdejaars bachelor studenten International and European Law, en op 2 oktober over politieke partijen in het kader van de cursus 'Inleiding Politicologie' – beide van de Faculteit Rechtsgeleerdheid (vakgroep Rechtstheorie) van de RUG. In de collegereeks 'Democracy under Pressure in the Age of Social Media' van het Honours Bachelor programma van de Faculteit Rechtsgeleerdheid gaf hij op 9 mei een lezing over 'Populist movements'.

In de collegereeks 'Veranderende politieke ideologieën in Europa' van de bacheloropleiding European Languages and Cultures van de Letterenfaculteit van de RUG verzorgde Voerman op 13 februari en 21 november een inleiding over het DNPP. Op 26 november hield hij in de reeks 'Nederlandse cultuur en maatschappij' voor buitenlandse Letterenstudenten een college over 'stromingen in de Nederlandse politiek'.

Op 12 december gaf Voerman in het kader van het vak 'Toekomst van de partijdemocratie' in de Master Sociologie van de Faculteit GMW van de RUG een college over de theoretische en historische evolutie van politieke partijen. Otjes volgde op 16 december met een college over Europese partijpolitiek.

Stagiairs

In 2019 waren er drie stagiairs werkzaam op het DNPP. Jochem Duinhof en Jeroen Hoving (beiden student aan de opleiding Sociologie van de RUG) werden begeleid door Otjes. Zij hielden zich onder meer bezig met het verzamelen van programma's van de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 ten behoeve van het door het ministerie van BZK gefinancierde project 'lokale politieke partijen', waarin het DNPP participeert. Voerman begeleidde Milan Edzes (student aan de opleiding International Relations & International Organization van de RUG). Edzes heeft meegewerkt aan de verbetering van de vindbaarheid van het DNPP op het internet, het actualiseren van informatie op de DNPP-site en het ordenen van het archief van de oud-europarlementariër F.A. Wijsenbeek (VVD).

Overig

In 2019 maakte Voerman deel uit van de promotiecommissie die het proefschrift van Martijn van Nijnanten, *Parties under pressure. Explaining choices made by parties in the wake of heavy electoral defeat* diende te beoordelen. De promotie vond plaats aan de Universiteit Leiden op 12 september.

Bijlage: overzicht publicaties

Wetenschappelijke publicaties

- E.H. Allern, V.W. Hansen, S. Otjes, A. Rasmussen, M. Røed en B. Maiken, 'All about the money? A cross-national study of parties' relations with trade unions in 12 Western democracies', in: *Party Politics*, 25 (2019), 1-11.
- T. Louwerse en S. Otjes, 'How populists wage opposition. Parliamentary opposition, party behaviour and populism in Netherlands', in: *Political Studies*, 67 (2019), nr. 2, 479-495.
- P. Lucardie, 'Linkse wederopstanding? Over Aufstehen, La France Insoumise, Momentum, Podemos en Vrij Links', in: *Socialisme en Democratie*, 76 (2019), nr. 2, 39-49.
- P. Lucardie en G. Voerman, 'Driestromenland in kaart', in: T. Louwerse, R. Andeweg, J. van Holsteyn en J. den Ridder (red.), *Van driestromenland tot delta? Beschouwingen over ontwikkelingen in de Nederlandse politiek* (Leiden: Leiden University Press, 2019), 19-42.
- P. Lucardie en G. Voerman, 'The Dutch Socialist Party. From Maoist sect to Social Democratic mass party with a populist style', in: G. Katsambekis en A. Kioupkiolis (red.), *The Populist Radical Left in Europe* (London/New York: Routledge, 2019), 113-128.
- S. Otjes, 'Nederlandse en Franse logica. Fractievorming in het Europees Parlement', in: A.W. Heringa en J. Schinkelshoek (red.), *Europa, Europa. Op weg naar de Europese verkiezingen van mei 2019* (Den Haag: Boom Juridisch, 2019), 125-144.
- S. Otjes, 'No politics in the agenda-setting meeting. Plenary agenda-setting in the Netherlands', in: *West European Politics*, 42 (2019), nr. 4, 728-754.
- S. Otjes, 'The Phoenix of consensus democracy. Party system change in the Netherlands', in: M. Lisi (red.), *Party system change, the European crisis and the state of democracy* (Londen: Routledge, 2019), 171-193.
- S. Otjes, 'What is left of the radical right? The economic agenda of the Dutch Freedom Party 2006-2017', in: *Politics of the Low Countries*, 1 (2019), nr. 2., 81-102.
- S. Otjes en C. Green-Pedersen, 'A hot topic? Immigration on the agenda in Western Europe', in: *Party Politics*, 25 (2019), nr. 3, 424-434.
- S. Otjes en C. Green-Pedersen, 'When do political parties prioritize labour? Issue attention between party competition and interest group power', in: *Party Politics*, 25 (2019), nr. 4, 1-12.
- S. Otjes en A. Krouwel, 'Why do newcomers vote for a newcomer? Support for an immigrant party', in: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45 (2019), nr. 7, 1148-1167.
- S. Otjes en T. Louwerse, 'De PVV in het parlement', in: G. Voerman en K. Vossen (red.), *Wilders gewogen. 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek* (Amsterdam: Boom, 2019), 213-230.
- S. Otjes, K. Stroebe en T. Postmes, 'When voting becomes protest. Mapping determinants of collective action onto voting behaviour', in: *Social Psychological and Personality Sciences*, 11 (2019), nr. 4, 513-521.

- S. Otjes en G. Voerman, 'The Netherlands. Political developments and data in 2018', in: *European Journal of Political Research*, 58 (2019), nr. 1, 198-204.
- S. Otjes en D.M. Willumsen, 'How does turnover affect turnout? Government alternation and voter participation in parliamentary democracies', in: *Electoral Studies* 59 (2019), 49-63.
- G. Voerman, 'Anton Pannekoek. A "Principled Theorist"', in: C. Tai, B. van der Steen en J. van Dongen (red.), *Anton Pannekoek. Ways of Viewing Science and Society* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2019), 51-74.
- G. Voerman, 'Liberalism in the Netherlands. The VVD and D66', in: E. van Houte en C. Close (red.), *Liberal parties in Europe* (Londen: Routledge, 2019), 77-112.
- G. Voerman, 'Premature Perestroika. The Dutch Communist Party and Gorbachev', in: F. Di Palma (red.), *Perestroika and the Party. National and Transnational Perspectives on European Communist Parties in the Era of Soviet Reform* (New York: Berghahn, 2019), 236-255.
- G. Voerman, 'Tekortschietende representatie? Over politieke partijen', in: A.W. Heringa en J. Schinkelshoek (red.), *Groot onderhoud of kruimelwerk. Ongevraagd commentaar op de aanbevelingen van de Staatscommissie Parlementair Stelsel* (Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2019), 75-87.
- G. Voerman en O. Mazzoleni, 'Het soevereine volk. De PVV en de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht', in: G. Voerman en K. Vossen (red.), *Wilders gewogen. 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek* (Amsterdam: Boom, 2019), 129-151.
- G. Voerman en K. Vossen, (red.), *Wilders gewogen. 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek* (Amsterdam: Boom, 2019).
- G. Voerman en K. Vossen, 'Inleiding', in: idem (red.), *Wilders gewogen. 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek* (Amsterdam: Boom, 2019), 7-15.
- K. Vossen en G. Voerman, 'Verslaafd aan en veroordeeld tot de politiek. Portret van Geert Wilders', in: G. Voerman en K. Vossen (red.), *Wilders gewogen. 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek* (Amsterdam: Boom, 2019), 17-24.

Vakpublicaties

- H. Pellikaan, J. van Holsteyn, T. Jocker, U. Kooystra en G. Voerman, *Verkiezing van het Europees Parlement 23 mei 2019. Verkiezingsprogramma's met CD-ROM* (Leiden: Universiteit Leiden).
- Huib Pellikaan, Joop van Holsteyn en Gerrit Voerman, 'Woord vooraf', in: *Verkiezingen van het Europees Parlement 23 mei 2019. Verkiezingsprogramma's met CD-ROM* (Leiden: Universiteit Leiden), 7-9.
- S. Otjes, 'Arbeidsmarkt: vrouwen of migranten?', in: *De Helling*, nr. 1, 7 maart 2019.
- S. Otjes, 'We zijn pro-Europeser dan we zelf denken', in: *De Helling*, nr. 1, 14 maart 2019.
- S. Otjes, 'Een stem op een vrouw is een stem op een vrouw', in: *De Helling*, nr. 2, 13 juni 2019.
- S. Otjes, 'Het belang van bondgenoten', in: *De Helling*, nr. 3, 17 september 2019.
- S. Otjes, 'Van paradepaard naar werkpaard', in: *De Helling*, nr. 4, 3 december 2019.

- S. Otjes, D. de Hoog en S. Termeer, 'Trajecten naar het Torentje: hoe komen groene partijen aan de macht?', in: *De Helling*, nr. 3, 26 september 2019.
- G. Voerman, 'Dutch voters choose Europe', in: N. Bodin, K. Falasca, M. Grusell en L. Nord (red.), *Euroflections. Leading academics on the European Elections 2019* (Sundsvall: Demicon, 2019), 73 (www.miun.se/en/euroflections).

Populariserende publicaties

- S. Otjes, 'Wie bepaalt de agenda van de Tweede Kamer?', in: *Stuk Rood Vlees*, 6 februari 2019
- S. Otjes, 'Voting Pirate Parties. Program or Protest?', in: *Politics Blog*, 22 maart 2019.
- S. Otjes, 'Evidence from the Netherlands. How the politics of agenda-setting shapes the work of national parliaments', in: *LSE Public Policy Blog*, 29 maart 2019.
- S. Otjes, 'Extreem lange formaties leiden tot heel brede maar nauwe colleges', in: *De Hofvijver* nr. 99, 26 augustus 2019.
- S. Otjes, 'Wie heeft de slag om Brussel gewonnen?', in: *De Hofvijver*, nr. 101, 4 november 2019.
- S. Otjes en R. Elshout, 'Het Brusselse Game of Thrones is een stuk spannender dan de Haagse kaasstolp', in: *Trouw*, 1 mei 2019.
- S. Otjes en T. Mickler, 'Werkwijze Tweede Kamer moet steviger op de schop', in: *Stuk Rood Vlees*, 5 november 2019.
- S. Otjes en T. Louwerse, 'Op wie kan het kabinet straks rekenen?', in: *Stuk Rood Vlees*, 16 maart 2019.
- S. Otjes en H. van der Veer, 'Ja, er valt echt iets te kiezen bij de verkiezingen voor het Europees Parlement', in: *Stuk Rood Vlees*, 17 mei 2019.
- S. Otjes en D.M. Willumsen, 'Spannende verkiezingen, hogere opkomst?', in: *Stuk Rood Vlees*, 17 april 2019.
- G. Voerman, 'Pro-Europese partijen winnen: eurosceptische partijen verliezen', in: *De Hofvijver*, 97, 27 mei 2019.
- G. Voerman, 'Het CDA na Buma', in: *De Hofvijver*, nr. 98, 24 juni 2019.